

УДК 338.45:33.05-044.372

Кудріна О.Ю.

доктор економічних наук,
доцент кафедри економіки

Київського національного університету культури і мистецтв

**СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОСТІ
В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ****MODERN DEVELOPMENT OF INDUSTRY IS IN THE CONDITIONS
OF ECONOMIC CRISIS****АНОТАЦІЯ**

У статті розглядаються питання сучасного стану національного господарства. Аналізуються витoki та детермінанти сучасної кризи промисловості, досліджуються закономірності її тенденції її розвитку, перспективи регіональної промисловості, опрацьовуються варіації та механізми модернізації традиційних галузей промислового виробництва. Напрацьовуються й формулюються основоположні засади оптимального втручання держави в процеси промислового виробництва.

Ключові слова: підприємство, промисловість, розвиток, регіон, потенціал, економічна криза.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются вопросы современного состояния национального хозяйства. Анализируются истоки и детерминанты современного кризиса промышленности, исследуются закономерности и тенденции ее развития, перспективы региональной промышленности, прорабатываются вариации и механизмы модернизации традиционных отраслей промышленного производства. Нарабатываются и формулируются основополагающие принципы оптимального вмешательства государства в процессы промышленного производства.

Ключевые слова: предприятие, промышленность, развитие, регион, потенциал, экономический кризис.

ANNOTATION

The questions of the modern state of national economy are examined in the article. It of analyses the sources and determinants of the current industrial crisis, investigates the laws and tendencies of its development, as well as prospects of the regional industry. Besides, the article elaborates the variations and mechanisms for the modernization of traditional spheres of the industrial production, instills and formulates the fundamental principles of optimal government intervention in the process of industrial production.

Keywords: enterprise, industry, development, region, potential, economic crisis.

Постановка проблеми. Дослідження динаміки економічних процесів за останні п'ять років в Україні дозволяють зробити висновок, що економіка перебуває в стадії глибокої кризи. На жаль, це не новина, сучасна економічна криза демонструє свою глибину та передбачувані високі темпи погіршення стану національного господарства. Оскільки фактори економічного занепаду склалися не один рік, вони мають більш глибинний, а не поверхневий стан походження – можна стверджувати, що економіка України потрапила у тривалу кризу і перебуває в стані ступору кризового циклу. Суттєве погіршення економічної ситуації відбулось у 2014 р. і було обумовлене веденням військових дій на сході України, що викликало ланцюжкову реакцію дисбалансу усіх макро-економічних показників. Під впливом подій

2014 р. поточна економічна ситуація характеризується подальшим занепадом.

Серед основних факторів, що обумовлюють економічні тенденції у 2015 р., є: низький зовнішній та внутрішній попит унаслідок гальмування економічного зростання; зниження купівельної спроможності населення внаслідок зменшення реальних доходів; ускладнення відносин з основними торговельними партнерами та відтік інвестицій. Комплексна взаємодія показників за відсутності належних заходів стабілізації ситуації призводить до підсилення процесів занепаду економіки [1]. І, як наслідок, промислові підприємства змушені відповідати на зростання викликів та загроз перед їх діяльністю – скорочення попиту на внутрішньому та зовнішніх ринках, погіршення доступу до традиційного для багатьох галузей ринку Росії, подорожчання внутрішніх фінансових ресурсів, гостру потребу в оновленні основних фондів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Високої оцінки з питання розвитку промисловості заслуговують праці сучасних українських науковців: О. Амоші, П. Беленького, Б. Буркинського, З. Варналія, А. Гальчинського, В. Гееця, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Злупка, І. Лукінова, В. Новицького, Б. Пасхавера, В. Пілюшенка, О. Поважного, Ф. Поклонського, І. Сала, С. Соколенка, Д. Стеценка, М. Чумаченка, Л. Яковенко та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Визначення ефективних заходів подолання високих темпів погіршення стану національного господарства залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану промисловості, визначенні причин виникнення кризових явищ в економіці та наслідків світової фінансової кризи на сучасний розвиток промисловості України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах кризи зниження платоспроможного попиту на внутрішньому ринку на товари й послуги українських підприємств справило значний негативний вплив на їхню діяльність. Скорочення попиту призвело до скорочення об'ємів витрат, що, у свою чергу, змусило організації скорочувати витрати за рахунок зменшення

обсягу випуску продукції, спричинило призупинення планів власного розвитку та розширення діяльності цих підприємств, зубожіння та банкрутство значної їхньої кількості [3]. За наявними статистичними даними, в 2002–2011 рр. кількість збиткових підприємств скорочувалася починаючи з 2003 р. і суттєво зростала починаючи з 2008 р. Найнижча кількість збиткових підприємств спостерігалася в 2007 р. – 32,5%. Тобто негативний вплив фінансової кризи на фінансовий результат діяльності підприємств почав відчуватися ще в 2008 р., що й призвело до різкого росту кількості банкрутств у 2009 р. Кількість підприємств, що отримали збиток від господарської діяльності, відрізняється за видами економічної діяльності та за регіонами країни. Так, найбільше збитків отримали підприємства, що займаються торгівлею автомобілями та мотоциклами, їхнім технічним обслуговуванням та ремонтом – 60,7% усіх таких підприємств, а також підприємства будівельної сфери – 57,7%, промисловості – 52%, а також комунального господарства, надання індивідуальних послуг, діяльності у сфері культури та спорту – 51,3%. Найменша питома вага збиткових підприємств у 2010 р. була в сільському господарстві – 18,1% [2]. Тому можна передбачити, що саме підприємства тих галузей, де отримуються найвищі збитки, мають надалі найвищий ризик банкрутства. Також необхідно зазначити, що регіони з меншою питомою вагою промислових підприємств мають менше передумов для зростання кількості підприємств-банкрутів на своїй території.

Надалі спостерігаються прогресуючі темпи спаду промислового виробництва, які зафіксовані на рівні 0,4% за період січня-серпня 2012 р. до січня-серпня 2011 р., про це свідчать індекси показників травень 2013 р. та травень 2012 р. – на рівні 90,7% (спад 9,3%), а також травень 2013 р. та квітень 2013 р. – на рівні 94,4% (спад 5,6%) [2].

Підсумки розвитку економіки України у 2013 р. нічого нового не принесли. Традиційно в мінусі промисловість, бо зовнішній попит не сприяє Україні. У великому плюсі сільське господарство, бо прийшла пора збирати врожай. Давно відгриміло «Євро-2012», тому суттєво впали обсяги будівництва. Згідно з даними Держкомстату, обсяг реалізації промислової продукції у січні-червні 2013 р. становив 546 млрд. 856,0 млн. грн., що в порівнянні з відповідним періодом 2012 р. (554 млрд. 283,3 млн. грн.) становить 98,66%, тобто зменшився на 7 млрд. 427,3 млн. грн. [2].

Але одне дивує особливо, і це одне може визначати всю подальшу економічну долю держави на короткострокову і середньострокову перспективи. Згідно зі статистичними даними 2013 р., у взаємовідносинах із найбільшими країнами – партнерами України спостерігається тенденція зростання експорту товарів до Китаю на 65,9%, до Італії – на 9,8%, до Туреч-

чини – на 4,5%. Водночас скоротилися обсяги експорту до Єгипту на 27,8%, до Росії – на 13,7%, до Казахстану – на 12,6%, до Польщі – на 10,9%.

Слід зазначити, що такого різкого скачку експорту української продукції до Китаю та імпорту із цієї країни не було із жодною державою за всі роки незалежності України.

Допоки ми залишаємося країною, орієнтованою на експорт, усі ризики, притаманні світовій кризі, будуть виявлятися і в Україні. Чого чекати Україні?

У зв'язку з погіршенням світового попиту проблеми в реальному секторі економіки України доволі серйозні.

У 2014 р. промислове виробництво скоротилось на 10,7%, підприємства України зазнали збитків понад 400 млрд. грн. Найбільших збитків понесла промисловість – понад 150 млрд. грн.

Падіння промислового виробництва в Україні в жовтні 2015 р. порівняно з аналогічним місяцем 2014 р. через ефект порівняльної бази сповільнився до 5% з 5,1% у вересні, 5,8% – у серпні, 13,4% – у липні та 18,1% – у червні. Індекс промислової продукції у січні-червні 2015 р. порівняно з відповідним періодом 2014 р. становив 79,5% [2].

Як вже зазначалось вище, низхідний тренд розвитку промислового виробництва був зумовлений комплексом чинників. Вони пов'язані зі значними фінансовими проблемами у низці країн Єврозони, Росії та Близького Сходу, посиленням рецесійних тенденцій, що негативно позначилося на динаміці зовнішнього попиту, та збереженням структурних диспропорцій.

На ситуацію у вітчизняній промисловості негативно впливає посилення конкуренції з боку іноземних виробників, передусім Китаю, Російської Федерації та Туреччини, формування низької цінової динаміки на світових товарних ринках, відсутність кредитної підтримки та жорстка монетарна політика.

Як приклад, серед інших негативних чинників – неухильне продовження зниження попиту і цін на сталь, що спричинило падіння обсягів виробництва металургії. Конкурентоспроможність української хімічної продукції знизилася через перевищення ціни на газ для України над цінами для Білорусі. Це призвело до зниження обсягів виробництва хімічної промисловості (випуск промислової продукції зменшився на 10,4%). Рентабельність випуску нафтопродуктів залишалася низькою через високу ціну на нафту та імпортне мито.

Таким чином, останні підсумки роботи промисловості України ще раз підтверджують факт надзвичайно відкритості національної економіки та її залежності від кон'юнктури світового ринку. Що б хто не говорив, але економіка України, як і раніше, не була готова до такого спаду.

Обмежене кредитування реального сектора та високі процентні ставки за позиками стали

каталізаторами уповільнення економічного зростання.

Ці явища посилюються девальваційними тенденціями на валютному ринку. Це негативно впливає на конкурентоспроможність вітчизняної продукції та супроводжується втраченою ринків збуту – і зовнішніх, і внутрішніх. Зараз як ніколи актуальна теза про доцільність прив'язки гривні до «кошика валют».

У 2015 р. на розвиток промисловості також впливають негативні процеси, що супроводжуються відновленням рецесійних тенденцій в окремих країнах Європи та формуванням низької цінової динаміки на українські товари у світі.

Найбільшу глибину падіння демонструють галузі переробної промисловості, в тому числі переробки сільськогосподарської продукції.

Уряд повинен взяти до уваги, що спад промислового виробництва 2014 р. та 2015 р. закладає передумови адаптаційної перебудови економіки України для функціонування в умовах значного послаблення впливу експорту. Змістом такої перебудови мусить стати зменшення питомої ваги традиційних експортних секторів промисловості, переорієнтація ресурсів на забезпечення потреб внутрішнього ринку та освоєння нових зовнішніх ринків продукції з вищим рівнем доданої вартості, в тому числі у сегменті послуг.

У 2016 р. важливо забезпечити низку системних зрушень в економічному розвитку і суспільному житті. Особливе значення слід приділити питанням зміни пріоритетів регіонального розвитку, підтримки регіонів аграрної спеціалізації. Зміни у сфері стратегічного планування регіонального розвитку повинні зміцнити взаємодію місцевої і державної влади в питаннях реалізації регіональної політики.

В умовах нестабільності світових ринків та кризи у світовій економіці потрібно припинити дискусії про територіальну реформу. Варто підвищити ефективність надання адміністративних послуг на регіональному та міжрегіональному рівнях. Потрібно також суттєво підвищити якість і дієвість державного управління.

В умовах монолітності влади поширеною практикою стали демонстрація активності окремих структур державного управління без належного обґрунтування, всебічного дослідження та прорахунку можливих наслідків управлінських рішень, формалізм при виконанні поставлених завдань. Зокрема, такі проблеми притаманні реформам у регуляторній сфері, сферах охорони здоров'я і соціального захисту.

Зважаючи на важливість політики, орієнтованої на забезпечення макроекономічної стабільності та відновлення економічного зростання на засадах модернізації, стратегія реформ потребує уточнення пріоритетних завдань, виходячи з глобальних викликів, особливостей розвитку української економіки та суспільства.

Імперативом розвитку економіки у 2016 р. повинне стати відновлення позитивних показників зростання. Прогнозовані повільні темпи відновлення світової економіки не дають підстав очікувати допомоги ззовні. У зв'язку з цим формування сприятливих умов інвестування у 2016 р. є необхідною умовою подальшого стійкого зростання промислового виробництва.

Висновки. Зі змісту проведеного дослідження логічно випливає низка принципових висновків.

1. З метою забезпечення тривкого соціально-економічного розвитку промислових регіонів України доцільно якомога активніше використовувати наявні можливості зовнішньоекономічної діяльності, а саме: розвивати експортний потенціал регіону й виробляти імпортозамінну продукцію.

Для цього в регіонах необхідно здійснити оцінку ресурсних можливостей місцевих виробників з одночасним визначенням переліку тих видів продукції, які завозяться (імпортуються) до регіону. Місцеві органи влади при цьому мають сприяти розвитку суб'єктів господарювання, виступати ефективним власником державних підприємств, максимально утриматися від втручання у внутрішньогосподарську діяльність суб'єктів господарювання.

2. Центральні органи влади мають зосереджувати увагу на запровадженні єдиних соціальних стандартів життя в усіх регіонах держави, максимальному зменшенні рівнів диспропорції у розвитку окремих територій, забезпеченні прозорих і науково обґрунтованих механізмів надання допомоги розвитку слабозвиненим регіонам. Одним із напрямків державного впливу має стати розробка та втілення в життя концепції реформування міжбюджетних відносин.

3. Перебіг світової фінансової кризи, яка істотно знизила інтенсивність та масштаби міжнародної торгівлі, засвідчив: для переважної більшості країн внутрішній ринок відіграє роль ключового компенсатора, який дозволяє підтримати економічну стабільність, мінімізувати фінансові втрати й зберегти соціальні стандарти життя населення.

Прикладом активних державних дій щодо розбудови та збереження внутрішнього ринку є економічна політика Німеччини та Китаю, які під час кризи найбільш активно використовували фінансові механізми захисту внутрішнього ринку і забезпечили на цій основі економічний розвиток: утримали на високому рівні внутрішній платоспроможний попит, а згодом – забезпечили лідерство на міжнародних ринках у посткризовому відновленні.

Україні потрібно активніше використовувати позитивний світовий досвід і йти у напрямку формування механізмів розвитку внутрішнього ринку. Відкритість української економіки та її наближення до вимог і стандартів Світової організації торгівлі, попри складність процесів лібе-

ральних реформ, має значно глибше включати забезпечення системи захисту національних інтересів на внутрішньому ринку, застосовуючи повний спектр організаційно-фінансових механізмів для масштабного впровадження цільових програм імпортозаміщення, фінансового сприяння національним виробникам, системного розширення інвестиційного та споживчого платоспроможного попиту внутрішнього ринку.

4. Остання світова фінансова криза виявилася потужним стрес-тестом для держав, які упродовж тривалого періоду накопичували дисбаланси, але не накопичували достатніх фінансових резервів забезпечення захисту внутрішніх ринків, адекватних зовнішнім загрозам. Негативний вплив світових кризових процесів у багатьох країнах проявився падінням обсягів національного виробництва, скороченням інвестиційного та споживчого платоспроможного попиту внутрішнього ринку, посиленням позицій на ньому іноземних виробників. Це поглибило фінансові дисбаланси та істотно погіршило стан державних фінансів країн.

Нагромаджені впродовж тривалого періоду структурні та фінансові диспропорції внутрішнього ринку України зумовили його вразливість та залежність від світової ринкової кон'юнктури і зовнішніх фінансових ресурсів. Дається взнаки відсутність сучасної несуперечливої концепції забезпечення фінансових механізмів розвитку внутрішнього ринку, скерованої на розвантаження внутрішніх і зовнішніх дисбалансів.

5. Безпрецедентне нагромадження боргових зобов'язань істотно обмежує можливості використання бюджетно-податкових механізмів стимулювання розвитку внутрішнього ринку. Фінансові механізми стимулювання внутрішнього ринку є потужним чинником корекції ринкових механізмів, а тому їхнє застосування повинно виправдовуватися високим суспільним ефектом, а їх запровадження має бути чітко регламентовано та здійснюватися на прозорій основі.

Модернізація реального сектора України та ключових об'єктів інфраструктури не може бути здійснена на морально застарілій основі, а достатнього виробництва, техніки та технологій вітчизняна промисловість не має. Невідкладна потреба в модернізації та оновленні української промисловості (моральна застарілість національної промислово-технологічної бази і високий ступінь зношеності основних фондів) та відносна обмеженість в здатності її здійснення (масштабність фінансових потоків, необхідних для реалізації проектів) стикається з неспроможністю українських потужностей виробництва засобів виробництва забезпечити внутрішній попит.

6. Недостатня забезпеченість фінансовими ресурсами програм модернізації й надалі стимулюватиме провідні зарубіжні компанії надавати Україні здебільшого товарні кредити або

кредитувати власних виробників під поставки в Україну. Тут Україна втрачає декілька разів – їй не вдається створити національного виробництва під проекти модернізації, не вдається уникнути негативного торговельного сальдо (що створює тиск на національну грошову одиницю), а також ніяк не вдається зменшити зовнішній борг.

Україна має застосувати прагматичний підхід у захисті внутрішнього ринку та у здійсненні національної програми модернізації. При цьому потрібно розуміти, що потреби модернізації реального сектору не обмежуються пошуком інвесторів, а мають йти далі – до комплексного розташування промислово-виробничих комплексів в Україні. Важливо розглядати відкладений інвестиційний попит в Україні як конкурентну перевагу та потужний рушій розвитку внутрішнього ринку.

7. Важливим у сучасній концепції розвитку внутрішнього ринку України має стати підпорядкування розвитку корпорацій імперативам модернізації, що передбачає скеровування їхніх зусиль на всебічне оновлення національної технологічної бази.

Важливо виходити з того, що розвиток внутрішнього ринку має стосуватися не тільки галузевого, а й територіального виміру, а забезпечення модернізації в регіонах є передумовою вирішення проблем модернізації національної економіки. Потрібен системний пошук перспективних проектів у регіонах, формування поруч із державними програмами регіональних програм, націлених на розширення інвестиційного попиту внутрішнього ринку та збільшення виробничих потужностей в регіонах. Для цього, зокрема, необхідна кропітка робота з формування сприятливого адміністративного середовища, підготовки інфраструктури для національних та іноземних інвесторів, організаційно-технічного сприяння впровадженню інновацій та їх комерціалізації, кадрового забезпечення інвестиційних проектів. Перелічені напрями важливі для збалансованого розвитку регіонів та мобілізації їхнього модернового потенціалу.

8. Для потреб системної розбудови механізмів розвитку внутрішнього ринку важлива практика програмно-цільового методу бюджетного планування. При цьому в державних програмах повинні бути чітко ідентифіковані інструменти нормативного регулювання досягнення поставлених цілей, в тому числі податкового характеру.

У зв'язку з цим бюджетне планування повинне орієнтуватися на забезпечення нової доктрини розвитку внутрішнього ринку України, яка має враховувати:

- державні цільові програми імпортозаміщення на визначених галузевих ринках, насамперед машинобудуванні;

- державну комплексну програму модернізації економіки (оновлення основних фондів);

– державні програми розміщення на території України ліцензійного виробництва.

Фінансова політика України має стимулювати зміну тенденцій у поставках імпортного обладнання у напрямку підтримки спільних стратегічних модернізаційних альянсів з іноземними компаніями на території України, активізації процесів залучення технологій, в межах яких ділові промислові кола мають отримати пільгові режими та міжкурядове фінансово-організаційне сприяння.

9. Важливим напрямком задля забезпечення розвитку регіональної промисловості повинне стати здійснення стратегічних інноваційно-інвестиційних перетворень, втілення яких може і повинно ґрунтуватися на новій ролі внутрішнього ринку, здатного генерувати суспільний запит на інновації та високі технології. Застосування фінансових механізмів захисту внутрішнього ринку має максимально врахувати специфіку функціонування ключових галузевих внутрішніх ринків України, що дозволить забезпечити адекватну підтримку структурних змін економіки в напрямку посилення інноваційної компоненти.

Виконанню поставлених завдань сприятиме істотне посилення спільної праці держави і бізнесу на основі державно-приватного партнерства з мобілізацією джерел фінансування

центрального і місцевих бюджетів, прибутку приватних компаній, залучення банківських кредитів, участі в пулах інших організацій.

З метою оцінювання ефективності та визначенні пріоритетності у забезпеченні фінансових механізмів розвитку внутрішнього ринку має бути здійснений перегляд системи критеріїв для надання фінансової підтримки окремим галузям та секторам економіки, державних цільових програм та програм розвитку з урахуванням середньострокового періоду та програм щодо зростання доходів населення на основі підвищення державних соціальних стандартів та гарантій у порівнянні з показниками зростання продуктивності праці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Комплексна оцінка економічної ситуації в Україні у 2014–2015 рр. (частина 1: Загальна оцінка макроекономічної ситуації) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iac.org.ua>.
2. Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Пекна Г.Б. Загрози національній економічній безпеці в умовах відкритої економіки / Г.Б. Пекна // Вчені записки Університету економіки і права «Крок». – К.: УЕП «Крок», 2008. – С. 138–145.